ИЖТИМОИЙ ИНФРАТУЗИЛМА ТИЗИМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Исантурдиев Сайфиддин Юсупбаевич
Гулистон давлат университети ўқитувчиси

Аннотация: *Мақолада барқарор иқтисодий ўсишни таъминлаш ва аҳоли турмуш сифатини яхшилаш, камбағалликни қисқартиришга комплекс ёндашув амалга оширилган. Аҳолининг камбағал ва ишсиз қатламларини тадбиркорликка жалб қилишни кенгайтириш мазкур соҳани такомиллаштиришга доир илмий таклифлар ва амалий тавсиялар ёритиб берилган.*

Калитли сўзлар: *барқарор иқтисодий ўсиш, аҳоли фаровонлиги, ҳудудларнинг салоҳияти, тадбиркорликни ривожлантириш, камбағалликни қисқартириш, инсон салоҳияти.*

Ўзбекистон Республикасида барқарор иқтисодий ўсиш суръатлари таъминланмоқда ва уни янада мустаҳкамлаш борасида бир қатор устувор йўналишлар белгиланиб, унинг асосида эса ижтимоий инфратузилма ривожланишига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу борадаги асосий вазифалар Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан кўрсатиб берилганидек“...иқтисодий ислоҳотларнинг пировард мақсади камбағалликни қисқартириш ва аҳоли фаровонлигини оширишдан иборат бўлади. Ушбу стратегик мақсадларга ҳамма учун тенг имконият яратадиган юқори иқтисодий ўсиш ҳисобига эришилади. Сўнгги 4 йилда иқтисодиётимизнинг барча жабҳаларига бозор механизмларини жорий этиш борасида жиддий қадамлар ташланди” [1].

Барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашда ижтимоий инфратузилма тизимини ривожлантиришнинг назарий ва амалий муаммолари хорижий, МДҲ, маҳаллий олимлар томонидан кенг ўрганилган ва уларнинг ишларида илмий-услубий ҳамда амалий қоидалар асослаб берилган. Жумладан, хорижлик олимлар А.Смит, А.Пигу, К.Р. Макконелл, С.Л. Брю, С. Фишер, М.Спенс, А.Стрижкова, С.Губанов, Н.А.Самарская, А.Бекмуродов, Н.Тўхлиев, Н.Махмудов, Х.Абулқосимов, Б.Беркинов, А.Вахабов, Т.Шодиев, У.Мадраҳимов ва ва бошқаларнинг илмий ишларида ўз ифодасини топган.

Мамлакатимизда барқарор иқтисодий ўсишни таъминлаш ва аҳолининг турмуш сифатини яхшилаш учун ижтимоий инфратузилма тизимини ривожлантириш маълум маънода миллий маҳсулот ҳажми ва даромаднинг кўпайишига, ресурслардан унумли фойдаланишга таъсир этувчи омиллар асосида аҳоли турмуш даражасини яхшилаш каби йўналишлардаги тадқиқотларга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

2022–2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт Стратегиясининг 21-мақсадида: миллий иқтисодиётни жадал ривожлантириш ва юқори ўсиш суръатларини таъминлаш учун иқтисодиёт тармоқларида барқарор юқори ўсиш суръатларини таъминлаш орқали келгуси беш йилда аҳоли жон бошига ялпи ички маҳсулотни — 1,6 баравар ва 2030 йилга бориб аҳоли жон бошига тўғри келадиган даромадни 4 минг АҚШ долларидан ошириш ҳамда «даромади ўртачадан юқори бўлган давлатлар» қаторига кириш учун замин яратиш, макроиқтисодий барқарорликни таъминлаш ва йиллик инфляция даражасини 2023 йилгача босқичма-босқич 5 фоизгача пасайтириш белгиланган [2].

Барқарор иқтисодий ўсишни таъминлаш ва ижтимоий инфратузилманинг ривожланишини ўзаро алоқадорлигини ўрганиш, аниқлаш бўйича иқтисодий тизимлар ва нисбатларни ўрганишга диалектик ва тизимли ёндашув, комплекс баҳолаш, қиёсий ва солиштирма таҳлил, статистик ва динамик ёндашув ҳамда гуруҳлаш усулларидан фойдаланилди.

Барқарор иқтисодий ўсиш тенденциялари ижтимоий инфратузилма соҳаларини ривожлантиришга таъсир қилувчи омилларни таҳлил қилишда кишиларнинг турмуш даражасига ҳам таъсир кўрсатиши табиий ҳолдир. Чунки бу ривожланиш кўп қиррали

муносбаталарни тақозо этиб, эҳтиёжлар доирасининг кенгайиб, хилма-хил бўлиб боришига асос бўлади, шу орқали эса иқтисодий ривожланиш иқтисодиётдаги шундай сифатий ижобий ўзгаришларни назарда тутадики, улар айнан ижтимоий инфратузилмани тезлаштиришга ёрдам беради.

Замонавий шароитларда барқарор иқтисодий ўсиш жамият тараққиёти йўлини, унинг ривожланиш даражасини белгилайди, ваҳолангки бу биринчи навбатда, товар ва хизматлар миқдорининг ўсиши ва ўзгаришида ўз ифодасини топади. Кенг маънода эса, жамиятда барқарор иқтисодий ўсиш натижасида такрор ишлаб чиқариш ортади, ишлаб чиқариш кучлари ривожланади, аҳоли турмуш сифати моддий жиҳатдан яхшиланади ва фаровонлиги ортади. Мамлакатда барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашда ялпи ички маҳсулот (ЯИМ) кўрсаткичи иқтисодий тараққиётини ўзида намоён қилувчи макроиқтисодий кўрсаткичлардан бири бўлиб, иқтисодий аҳволни ўзида акс эттирувчи бу кўрсаткични аниқлаш, ҳисоблаш, таҳлил қилиш учун 2010 -2022 йиллар таҳлил қилинди (1-жадвал).

1-жадвал

Ўзбекистон Республикасида макроиқтисодий кўрсаткичларнинг ўзгариш салмоғи[1]
(млрд. сўм)

Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	2010 й.	2015 й.	2020 й.	2022 й.	2022 йилда 2020 йилга нис.ўзгар. (+;-)
Ялпи худудий махсулот	Млрд. сўм	440,8	6 730,8	18 441,7	27 545,4	9103,7
Саноат махсулоти	Млрд. сўм	211,5	1 474,5	5 823,8	11 402,0	5578,2
Истемол товарлари	Млрд. сўм	629,6	878,1	2 992,9	4 115,2	1122,3
Қишлоқ ўрмон ва балиқ хуж	Млрд. сўм	439,3	5 901,4	16 908,8	24 203,6	7294,8
Асосий капиталга киритилган инвеститсиялар	Млрд. сўм	233,5	1 304,9	12 545,4	10 373,9	-2171,5
Қурилиш ишлари	Млрд. сўм	196,3	759,2	2 715,0	3 446,4	731,4
Чакана товар савдо айланмаси	Млрд. сўм	629,6	2 320,5	7 510,7	7 995,4	7484,7
Хизматлар жами	Млрд. сўм	439,3	1 727,0	5 024,7	8 127,3	3102,6
Ташқи савдо айланмаси	Млн. Ақш доллар	233,5	166,4	816,7	688,2	-128,5
Экспорт	Млн. Ақш доллар	196,3	95,9	124,1	199,7	75,6
Импорт	Млн. Ақш доллар	37,3	70,5	124,1	488,5	364,4
Салдо	Млн. Ақш доллар	159,0	25,4	-568,4	-288,9	-857,3

1-жадвал маълумотларига кўра, Ўзбекистон Республикасида йилда Ялпи ҳудудий маҳсулот ҳажми 27 545,4 млрд. сўмни ташкил этиб, бу 2020 йилда нисбатан 149, 3 % ни ташкил қилган, sanoat mahsuloti ҳисобот йилида 11 402,0 млрд. сўмни ташкил қилиб, 2020 йилга нисбатан 195,7 % га тенг бўлган.

Бугунги кунда инфратузилма хизмат кўрсатиш йўналиш вазифасига кўра иккита йирик гуруҳга бўлинади:

1. Ишлаб чиқаришга хизмат қилувчи инфратузилма – транспорт, алоқа, улгуржа савдо, жараёнларга сервис хизматларини кўрсатувчи техник хизматлар ва ҳакозо.

2. Ижтимоий инфратузилма – жамият аҳолисининг шахсий эҳтиёжларини қондириш учун хизмат қилувчи хизмат кўрсатиш соҳаси тармоқларининг йиғиндиси. Булар жумласига,

[1]Ўзбекистон РеспубликасиДавлат статистика қўмитаси маълумотлари

аҳолига транспорт, алоқа, соғлиқни сақлаш ва ижтимоий таъминот хизматларини кўрсатиш каби тармоқларни кўрсатиб ўтиш мумкин. Инфратузилма иқтисодиёт белгилаб берган вазифасига кўра йўналишларга ва унинг таркибий элементларига бўлинади. Инфратузилма тараққиёт йўлида депсиниб турмайди. Жамиятда ижтимоий-сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг юксалиб бориши, инфратузилма вазифаларининг мукаммаллашиб бориб, тобора кенгайиб бориш заруратини келтириб чиқаради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Преобразование нашего мира: повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года (принята резолюцией 70/1 Генеральной Ассамблеи от 25 сентября 2015 года)//https://documents-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 2020. 30.12.Lex.uz.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январь, ПФ-60-сон 2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида Фармони. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й., 06/22/60/0082-сон).
4. Мадраҳимов У.А. Ўзбекистонда барқарор иқтисодий ўсиш сифатини ошириш йўллари. И.ф.д.автореферати. Тошкент. 2017 й.17 б.
5. Бекмуродов А.Ш., Ғафуров У.В.Ўзбекистон иқтисодиётни модернизациялаш ҳамда ислоҳотларни чуқурлаштиришнинг янги ва юксак босқичи йўлида. –Т.: “Иқтисодиёт”, 2008. – 126 б.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHISI FAOLIYATI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA TAYANCH KOMPETENTSIYALARNI SHAKLLANTIRISH ASOSLARI

S.Qulmamatov
Pedagogika kafedrasi dotsenti. p.f.n. dotsent,
D.Nosirova
Guliston davlat pedagogika instituti katta o‘qituvchisi

Anontatsiya: *Mazkur maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tayyanch kompetentsiyalarini shakllantirishda zarur bo‘lgan va e’tiborli jihatlar haqida fikr yuritilgan bo‘lib, ilmiy asoslangan ma’lumotlar keltirilgan.*

Kalit so‘zlar: *o‘qituvchi, o‘quvchi, kompetensiya, samaradorlik, metodika, ta’lim, tarbiya, xorijiy tajriba.*

Yurtimizda bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining metodik kompetentligi doimiy o‘zgarib borayotgan sharoitda ilg‘or xorijiy tajribalarni o‘rgangan holda, oliy ta’lim muassasasida ularning metodik kompetentligini rivojlantirish texnologiyasini, didaktik asoslarini ishlab chiqish, pedagogik shartsharoitlari, mazmuni va tuzilmasi, takomillashtirish mezonlari va shakllanganlik darajalari, shakl, metod, vositalari, modeli, o‘qitish sifatining samaradorligini oshirish, shuningdek, pedagogika oliy ta’lim muassasasida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida metodik kompetentlikni rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslarini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Jamiyat talablarini qondirish hozirgi zamon o‘qituvchisidan yuqori madaniyat, chuqur ma’naviyat, Vatan uchun javobgarlik hissi, mas’uliyatlilik, chuqur bilimga ega bo‘lishi, o‘z o‘quvchilarining ijodiy potensialini rivojlantirishga pedagogik qiziqishi, innovatsion faoliyatga, o‘z ustida ishlashga, kasbiy faollikka qobiliyatlilik va shu kabi boshqa bir qator sifatlarni talab etadi. Shu sababli, komil shaxsni tarbiyalash masalasi bilan bir qatorda yana bir asosiy masala, ya’ni mutaxassisning kasbiy kompetentligini shakllantirish masalasi bugungi kunda o‘ta muhim

hisoblanadi. Mutaxassisning kompetensiyalarga ega, ya’ni faoliyatning qaysi usulini egallashi, nimalarni bajara olishi, nimalarga tayyorligini aniqlash – kompetentli yondoshuv deyiladi .

Kompetensiya (lot. compete – erishyapman, munosibman, loyiqman) – 1) muay-yan davlat organi (mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish organi) yoki mansabdor shaxsning qonun, ustav yoki boshqa hujjat bilan belgilangan vakolatlari, huquq va burchlari doirasi; 2) u yoki bu sohadagi bilimlar, tajriba.

Mutaxassisning kompetensiyalarga ega, ya’ni faoliyatning qaysi usulini egallashi, nimalarni bajara olishi, nimalarga tayyorligini aniqlash - kompetentli yondoshuv deyiladi. Oliy ta’lim muassasasi bitiruvchilarini tayyorlash sifatini boshqarishning konseptual muhim usullaridan biri - kasbiy ta’lim mazmunini modernizatsiyalashda kompetentli yondoshuvni amalga oshirishdir.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishning asosiy sharoitlari quyidagilardan iborat:

1) tashkiliy-boshqaruvchanlilik (o‘quv reja, o‘quv jarayoni grafigi, dars jadvalini tuzish, kompetentlik darajasini aniqlash mezonini ishlab chiqish, ta’lim jarayonini moddiy-texnik ta’minlash);

2) o‘quv-uslubiy (mashg‘ulotlar mazmunini tanlash, turli kurslarning integrasiyasi, yetakchi g‘oyalarni ajratish);

3) texnologik (nazorat-baholash, o‘qitishning faol shakllarini tashkil etish, kompetentlikka kiruvchi bilimlar guruhlarini aniqlash, innovatsion texnologiyalarni qo‘llash);

4) psixologik-pedagogik (talabalarning rivojlanish tashxisini amalga oshirish, o‘qitishga motivatsiyani rag‘batlantirish, kompetentlikning mezonini aniqlash, talabalarni hamkorlikda ishlashga yo‘llash).

Bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy kompetentligi tuzilmasi uning pedagogik ko‘nikmalari orqali, ko‘nikmalar (nazariy bilimlarga asoslangan va pedagogik masalalarni yechishga yo‘naltirilgan bilimlar) esa, bosqichma-bosqich rivojlanuvchi harakatlar majmuasi orqali aniqlanadi.

Bugungi kunda «Ta’lim to‘g‘risidagi qonun»[1] talablarini amalga oshirish jarayonida yuqori malakali pedagog kadrlarni tayyorlash muhim muammo sifatida kun tartibiga qo‘yilmoqda. Shunday ekan, ushbu talablardan kelib chiqqan holda bilimdon, mustaqil fikrlovchi, ijodiy izlanuvchi, yuqori malakali, madaniyatli, turli soha egalarini tayyorlash dolzarb muammolardan hisoblanadi. Qonunda e’tirof etilgan yangicha modeldagi shaxsni kamol toptirish, uning chuqur bilimlar sohibi bo‘lib yetishishi, barkamolligini kafolatlovchi shart-sharoitlar orasida o‘qituvchi kasbiy-metodik kompetentligini ta’lim va tarbiya jarayonlariga tatbiq etishda psixologiyaning o‘z uslub va qoidalari yetarli bo‘lmaganday. Shunga ko‘ra yosh avlod ta’lim olish davrlaridagi rivojlanish tendensiyalaridan tortib, yangicha o‘qitish texnologiyalarini ta’lim oluvchi tomonidan o‘zlashtirilishi va undagi aqliy hamda intellektual qobiliyatlarga nechog‘lik ta’sir ko‘rsatayotganligini o‘rganish hamda psixologiyadagi metodlarni didaktik metodlar bilan uyg‘unlashtirishni taqozo etadi. Buning uchun bo‘lajak o‘qituvchidan metodik kompetentlik, ayniqsa, turli xil sharoitlarda ta’lim oluvchi va ta’lim beruvchi psixologiyasini to‘g‘ri baholay olish bilan bog‘liq ijtimoiy-psixologik kompetentlikning yuqori darajada bo‘lishi talab qilinadi.

Yuqoridagi fikrlardan xulosa chiqargan holda shuni aytish mumkinki, bo‟lajak pedagoglarning kasbiy kompetentligini shakllantirishda asosan o‘qituvchilar o‘z faoliyati jarayonida ibrat, namuna ko‟rsatish bilan yoshlarning faolligini, his – tuyg‘usini, hatti - harakatini rivojlantirishi va ta‟sir eta olishi, har bir mashg‘ulot uchun material tanlash, uni murakkablashtirish va oldingi hamda keyingilari bilan aloqasini ta‟minlash, pedagogik jarayonni o‟qituvchilar jamoasi va yoshlar bilan ishlashni qamrab olib, ta‟limiy-tarbiyaviy vositalar majmuidan foydalangan holda rejalashtirishi shart.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O‘zbekiston Respublikasining Ta’lim to‘g‘risidagi Qonuni, 23.09.2020 yildagi O‘RQ637-son
2.Большакова З.М., Тулькибаева Н.Н. Компетенции и компетентность // Вестник ЮУрГУ. - 2009.

3.Muslimov N.A. Kasbiy ta’lim o‘qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariymetodik asoslari: Ped. fanl. dokt. ... diss. T.: 2007